

Ján Hlavinka
Katarína Zavacká
Andrej Werner

Ulica

pomenovaná

po Jozefovi Tisovi?

Vysporiadalo sa
Slovensko
s tragickou
minulosťou?

DSH

Ulica

pomenovaná

po Jozefovi
Tisovi?

Vysporiadalo sa
Slovensko
s tragickou
minulosťou?

ULICA
Dr. JOZEFA TISU

Úvod

Od pádu totalitného režimu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLŠ) a ľudáckej Slovenskej republiky rokov 1939 – 1945, ktorá kolaborovala s nacistickým Nemeckom a spolu s ním aj zanikla, uplynulo 78 rokov. Desaťročia nás delia aj od čias, čo na celom území dnešného Slovenska prebehli retribučné súdy s rôznymi predstaviteľmi ľudáckeho slovenského štátu, páchatelmi zločinov a kolaborantmi, ktoré vyniesli svoje rozsudky. K tragickej minulosti Slovenska v rokoch 1938 – 1945 sa už rozsiahlo vyjadrili aj mnohí historici a ďalší odborníci z oblasti spoločenských vied a na túto tému dnes existuje aj celý rad literárnych diel či dokumentárnych filmov.

Napriek všetkým týmto skutočnostiam a napriek všetkým dostupným informáciám, svedectvám obetí ľudáckeho a nacistického prenasledovania a odborným stanoviskám inštitúcií dnes na Slovensku existuje obec s ulicou pomenovanou po najvyššom predstaviteľovi režimu HSLŠ, prezidentovi ľudáckej Slovenskej republiky rokov 1939 – 1945 Jozefovi Tisovi. Touto obcou je Varín.

Publikácia, ktorú práve držíte práve v rukách, má za cieľ podať čitateľom základnú informáciu o troch problémoch: o politickej činnosti Jozefa Tisa v rokoch 1938 – 1945; o tom, či je opodstatnené označovať J. Tisa pojmom „vojnový zločinec“ a nakoniec o rozhodujúcich skutkových okolnostiach a právnom stave kauzy ulice *Dr. Jozefa Tisu* vo Varíne, z ktorých jeden z autorov vyvodzuje príslušné právne závery.

**Ján Hlavinka, PhD.,
zostavovateľ**

**Jozef Tiso
počas nástupu
Hlinkovej mládeže
v Bratislave
v júni 1940.**

Zdroj: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (MV SR), Slovenský národný archív (SNA), fond (f.) Slovenská tlačová kancelária (STK), fotografia č. 03621.

Jozef Tiso – najvyšší predstaviteľ ľudackého režimu, hlava štátu, kolaborant s nacizmom

O Jozefovi Tisovi a jeho politickej činnosti toho bolo od konca druhej svetovej vojny napísané veľa. Aj dnes sa však pri hodnotení Tisa ako politika, kňaza a človeka vedú prudké diskusie, sprevádzané prekrúcaním a ignorovaním historických faktov a stanovísk odborných inštitúcií. V debata o Tisovi pritom nejde len o postoj k jednému politikovi, ale často aj o postoj k celému politickému režimu či štátu, ktorý Tiso pomáhal vytvoriť, na čele ktorého stál a ktorý do veľkej miery, nielen do vnútra, ale aj navonok, zosobňoval. Pritom stačí už len dodať, že ide o postoj k režimu a štátu, ktorý kolabovalo s nacistickým Nemeckom...

Jozef Tiso bol rímskokatolícky kňaz, ktorý sa politicky angažoval dlhé roky. Tisova politická kariéra sa nezačala v roku 1938, keď sa on sám a aj jeho stranícki kolegovia zasadili o odstránenie demokratického systému na území vtedajšieho Slovenska a o nastolenie totalitného režimu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. V Slovenskej ľudovej strane, vedenej Andrejom Hlinkom, ktorá sa neskôr premenovala na Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu, bol Jozef Tiso politicky činný od jej obnovenia v roku 1918. Za HSĽS bol neskôr dlhoročným poslancom Národného zhromaždenia a ministrom zdravotníctva a telovýchovy v československej vláde (1927 – 1929). Od roku 1930 zároveň pôsobil vo vedení HSĽS ako jej podpredseda.

Keď došlo na jeseň 1938 k podpisu Mníchovskej dohody, práve Jozef Tiso bol jedným z iniciátorov vyhlásenia autonómie Slovenska a v októbri 1938 sa práve on stal predsedom autonómnej vlády.

V priebehu niekoľkých mesiacov autonómie (6. 10. 1938 – 14. 3. 1939) Tiso so svojimi straníckymi kolegami nielenže zlikvidovali prvky demokratického systému, ale zároveň začali uplatňovať na Slovensku perzekúciu všetkých tých, ktorých považovali za politických oponentov. Upevňovanie režimu HSĽS od jesene 1938 sprevádzalo zrušenie niekoľkých politických strán a zlúčenie ďalších s HSĽS, likvidácia slobodného spolkového života, zriadenie politického

väzenia v Ilave, zneužívanie cenzúry a vyhánanie tisícov Čechov z územia Slovenska a podobne.

Krátko po vyhlásení autonómie začal Tisom vedený režim prenasledovať židovské obyvateľstvo. Tisovi spolupracovníci deklarovali, že „židovskú otázku“ budú riešiť podobne ako v nacistickom Nemecku. So súhlasom J. Tisa, vtedajšieho predsedu autonómnej vlády a ministra vnútra, vysídliť ľudácky režim od 4. novembra 1938 v priebehu niekoľkých dní tisíce Židov z územia autonómneho Slovenska za nové hranice s Maďarskom. Bola to práve Tisom vedená autonómna vláda, ktorá v januári 1939, teda stále ešte pred vznikom samostatného Slovenského štátu, zriadila Komisiu pre riešenie židovskej otázky na Slovensku. Tá na svojich zasadnutiach rokovala o definícii pojmu „Žid“ a o ďalších obmedzeniach práv židovského obyvateľstva na Slovensku.

Po vyhlásení samostatného Slovenského štátu (14. 3. 1939) sa Jozef Tiso stal predsedom vlády a naďalej robil všetko preto, aby bol vo vnútornej politike nového štátu upevnený nedemokratický režim jednej strany (HSĽS), aby bola potláčaná akákoľvek opozícia voči tomuto režimu a aby pokračovala politika, ktorú vedenie HSĽS nastúpilo už v období autonómie. Do konca ľudáckeho režimu sa aj preto v politickom väzení v Ilave ocitlo najmenej 3 100 zaistencov a vo väzniciach krajských súdov vyše 3 500. Ďalšie tisíce občanov vtedajšieho Slovenska žili v strachu z politických perzekúcií.

Ešte ako predseda vlády nového štátu Tiso pokračoval v intenzívnej protižidovskej politike. Vláda pod jeho vedením zaviedla v apríli 1939 do právneho poriadku Slovenska definíciu pojmu „Žid“, zásadne obmedzila počet Židov, ktorí mohli vykonávať povolanie advokáta, novinára, lekára či lekárnička, a postarala sa o zrušenie tisícov živnostenských oprávnení Židov na celom Slovensku.

Od 1. októbra 1939 bol Jozef Tiso predsedom HSĽS a tým aj Najvyšším veliteľom Hlinkovej gardy. Dňa 26. októbra 1939 bol zvolený do funkcie prezidenta vtedajšej Slovenskej republiky. Aj keď vo funkcii prezidenta nemal priame exekutívne právomoci a vo vnútri vládnucej strany súperil s predsedom vlády Vojtechom Tukom a jeho radikálnym straníckym krídlom, zostal po celý čas najvplyvnejším politikom vtedajšieho Slovenska. K tomu, že bol politikom s najväčšou autoritou, prispieval iste aj fakt, že bol kňazom. Ako prezident republiky sa Jozef Tiso podpísal pod celý rad protižidovských zákonov, pričom

do prípravy niektorých z nich (napr. takzvaného prvého arizačného zákona) aj aktívne zasahoval.

Tisovi apologéti často opakujú lživé tvrdenie, že ako prezident odmietol podpísať nariadenie vlády o právnom postavení Židov, známe aj ako Židovský kódex, ktoré vstúpilo do platnosti v septembri 1941. Ako prezident republiky Jozef Tiso nemal kompetenciu podpisovať nariadenia vlády. Je pravdou, že na základe Židovského kódexu Tiso vydal približne 1 000 prezidentských výnimiek spod jeho ustanovení, no tie boli spoplatnené a udelené najmä tým Židom, ktorí prešli na kresťanskú vieru alebo boli v ekonomike ťažko nahraditeľní. Treba si tiež uvedomiť, že obeťami stupňujúcich sa protizidovských opatrení bolo asi 89-tisíc Židov žijúcich na Slovensku.

Mieru Tisovho antisemitizmu ukazuje fakt, že napriek informáciám o masovom vraždení židovského obyvateľstva nemeckými jednotkami, ktoré postupovali územím Sovietskeho zväzu, zostal Tiso v čase prípravy deportácií Židov zo Slovenska nevšímavý k rôznym prosbám, varovaniam a diplomatickým nótam, ktoré nabádali k zastaveniu pripravovaných deportácií. Tie začali 25. marca 1942. Prebiehali veľmi brutálnym spôsobom na celom území Slovenska a Jozef Tiso ich v lete 1942 verejne schvaľoval. Od 25. marca do 20. októbra 1942 pritom ľudácky režim deportoval do nacistických koncentračných a vyhladzovacích táborov takmer 58-tisíc Židov a ďalšie tisíce obetí si vyžiadala vlna deportácií a vražd počas okupácie Slovenska v rokoch 1944 – 1945.

Zahraničnopoliticky bol štát vedený J. Tisom od prvopočiatkov až do pádu tretej ríše v máji roku 1945 jej blízkym spojencom. Slovenská armáda, ktorej najvyšším veliteľom Tiso ako prezident republiky bol, sa ako spojenec zapojila do agresie nacistického Nemecka proti Poľsku a aj do útoku na bývalý Sovietsky zväz. Tiso sám pritom dokázal slovenským vojakom v júli 1941 tvrdiť, že sa zapojili do „víťazného nemeckého frontu po boku všetkých kresťanských národov Európy...“. Na strane nacistického Nemecka Adolf Hitler a celé vedenie tretej ríše vnímali práve Jozefa Tisa ako politika s najväčšou autoritou na Slovensku a ako záruku stability režimu HSĽS.

Slovenské národné povstanie, v ktorom položili svoj život tisíce slovenských vlastencov a obyvateľov iných štátov, nebolo len prejavom odporu proti nacistickým jednotkám, ale aj proti politickému režimu HSĽS, na čele ktorého po celý čas stál práve Jozef Tiso, titulovaný od roku 1942 ako Vodca.

Skutočnosť, že Jozef Tiso 30. októbra 1944 osobne vyznamenal nacistické jednotky defilujúce po potlačení povstania v Banskej Bystrici, nevyžaduje dlhý komentár. Je len dokladom toho, že nedokázal opustiť kolaborantskú politiku ani v čase najväčšej krízy režimu, ktorý vytvoril a zosobnil a křčovito sa držal funkcie, ktorej hlinené nohy už boli viac ako podlomené.

Po druhej svetovej vojne bol Jozef Tiso súdený Národným súdom, právoplatne odsúdený a popravený.

Dnešná Slovenská republika nie je právnou nástupníčkou ani dedičkou a nositeľkou hodnôt ľudáckej Slovenskej republiky. Naopak, hlási sa k odkazu protifašistického odboja, Slovenského národného povstania a oslavuje porážku nacizmu, s ktorým Jozef Tiso kolaboroval. Zároveň si každoročne pripomína pamiatku obetí holokaustu a rasového násilia.

Aj preto považujem vzdávanie úcty Jozefovi Tisovi v podobe ulice pomenovanej po jeho osobe za neprípustné a vrcholne neúctivé voči obetiam ľudáckeho režimu a nacizmu, ako aj tým, ktorí padli v boji s oboma režimami.

**Ján Hlavinka, PhD.,
historik**

Pramene

RG – 57.004M, Trials of the National Court of Slovakia, reels 20 – 30, United States Holocaust Memorial Museum Archives, Washington, DC, USA.

KAMENEC, Ivan – PREČAN, Vilém – ŠKORVÁNEK, Stanislav (eds.). *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2002.

NIŽŇANSKÝ, Eduard (ed.). *Holokaust na Slovensku. Obdobie autonómie 6. 10. 1938 – 14. 3. 1939. Dokumenty*. Zvolen : Klemo, 2001.

NIŽŇANSKÝ, Eduard – KAMENEC, Ivan (eds.). *Holokaust na Slovensku 2. Prezident, vláda, Snem SR a Štátna rada o židovskej otázke (1939 – 1945). Dokumenty*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2003.

NIŽŇANSKÝ, Eduard (ed.). *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942. Dokumenty*. Zvolen : Klemo, 2005.

Slovenský zákonník, ročník 1939.

Slovenský zákonník, ročník 1940.

Slovenský zákonník, ročník 1941.

Slovenský zákonník, ročník 1942.

Použitá literatúra

BARTLOVÁ, Alena. Jozef Tiso – funkcionár HSĽS a poslanec Národného zhromaždenia (1918 – 1938). In BYSTRICKÝ, Valerián – FANO, Štefan (eds.). *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu. Zborník z materiálov z vedeckého sympózia Častá Papiernička, 5. – 7. mája 1992*. Bratislava : Slovak academic press, 1992, s. 76 – 88.

FABRICIUS, Miroslav – HRADSKÁ, Katarína (eds.). *Jozef Tiso. Prejavy a články Zv. II (1938 – 1944)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2007.

KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991.

KAMENEC, Ivan. *Jozef Tiso. Tragédia politika, kňaza a človeka*. Bratislava : Premedia, 2021.

WARD, James Mace. *Jozef Tiso. Kňaz, politik, kolaborant*. Bratislava : Slovart, 2018.

ZAVACKÁ, Katarína. *Politické trestné činy pred Slovenským najvyšším súdom v rokoch 1939 – 1944*. Bratislava : Veda, 2014.

Jozef Tiso a Adolf Hitler.

Zdroj: MV SR, SNA, f. STK, foto č. 4025 – 2.

Jozef Tiso bol vojnovým zločincem

Úvahy o tom, či Jozef Tiso bol vojnový zločinec, zaznievajú vo forme stručne formulovaných laických tvrdení opretých o názory starých mám, ktorým „bolo dobre“, a aj v podobe rozsiahlych apologetík, ktorými sa celé roky úporne pokúšali Tisovi i sebe „vylepšovať povest“ ľudácki predstavitelia, prečkávajúci studenú vojnu v exile. Do veľkej miery im pritom nahrávala komunistická cenzúra, ktorá v dôsledku štrukturálnej podobnosti oboch režimov – ľudáckeho a komunistického – dlhé roky bránila slobodnému výskumu a informovaniu o tejto časti našich dejín. Keď sa po roku 1989 vrátila na domácu pôdu slobodná diskusia o slovenských dejinách, vítala ju verejnosť, ktorá v hlade po dovtedy zakázaných informáciách bola ochotná zhltnúť aj množstvo nezmyslov.

Legends o Tisovi

Niektoré sa podarilo časom vyvrátiť, iné zapustili korene hlboko. Dnes to už znie neuveriteľne, ale napríklad legenda o tom, že Tiso vraj má z vďaky pamätník v Izraeli – raz mal byť v Jeruzaleme, inokedy v Tel Avive, kolovala na Slovensku s plnou vážnosťou vyše dekády. Naletel na ňu katolícky biskup aj redakcia protifašistického časopisu Bojovník. Až izraelské veľvyslanectvo muselo vydať oficiálne potvrdenie, že také čosi neexistuje a nikdy neexistovalo.

Tuhý život majú aj legendy o Tisových prezidentských výnimkách pre Židov. Tie síce reálne existovali, no v rádovo nižších počtoch, než sa tradovalo a prezident ich nerozdával, ale muselo sa za ne tvrdo platiť podľa oficiálneho sadzovníka. Z legiend navyše nie je jasné, pred kým a pred čím vlastne výnimky mali svojich majiteľov chrániť, keď na čele štátu i vládnucej strany bol sám „dobrý pán“ prezident.

Tým sa dostávame k ďalšej sekcii apologetických legiend o tom, za čo Jozef Tiso „mohol a nemohol“. V ich prospech hrá nielen bežná nevedomosť, ale s narastajúcim časovým odstupom od totalitného režimu aj slabnúca predstava verejnosti o tom, čo vôbec znamenala a ako v takomto režime

fungovala koncentrovaná moc. Pretože Jozef Tiso bol nielen prezidentom so silnou pozíciou, ale aj vodcom štátostrany, ktorej vládnuca moc bola zakotvená priamo v ústave. Ako prezident mal právomoci vrchného veliteľa ozbrojených síl, mal prístup k hláseniam diplomatov, vojenského spravodajstva aj tajnej polície, mohol bez volieb priamo menovať poslancov, podpisoval zákony, medzinárodné zmluvy a tiež rozkazy. Ako vodca vládnucej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany bol súčasne aj najvyšším veliteľom Hlinkovej gardy vrátane jej Pohotovostných oddielov. S najvyššou koncentrovanou štátnou mocou v jedných rukách sa prirodzene spájala aj priama osobná a politická zodpovednosť jej držiteľa.

Nízkej úrovni historického a najmä právneho povedomia verejnosti možno pripísať aj „argumenty“ o tom, že Jozef Tiso vraj nebol vojnovým zločincem, lebo „veď nebol súdený v Norimbergu“, „veď nebol na zozname zločincov“ a „veď v rozsudku to tak nie je napísané“. Pre pochopenie ich nezmyselnosti totiž treba vedieť aspoň čosi o systéme medzinárodnej povojnovej justície a o procesoch jej formovania.

Akú spravodlivosť po vojne?

Desiatky miliónov ľudí, ktorí pred a počas vojny nadobudli priamu skúsenosť s nacistickou vražednou mašinériou, po jej skončení túžili ak nie priamo po pomste, tak „aspoň“ po spravodlivosti. Obyvatelia okupovaných území, politickí väzni, hladujúci zajatci, bombardovaní civilisti, vojaci na frontoch aj ich príbuzní, politici nesúci bremeno obrany vlastnej krajiny, tí všetci si kladli otázku, kto, kedy a ako sa bude za všetko to ničenie zodpovedať, pretože nepotrebaný zločin plodí ďalšie zlo. Predstavitelia víťazných mocností a spojeneckých vlád sa museli vyrovnáť s otázkou, ako vôbec súdiť zločiny takého obrovského rozsahu a charakteru, ktoré dovtedy boli jednoducho nepredstaviteľné, a preto ich neobsahoval žiaden trestný zákon na svete.

Živá skúsenosť medzinárodného spoločenstva s vývojom vzťahov po prvej svetovej vojne nabádala i k ďalším otázkam. Ako zabrániť tomu, aby sa túžba víťazov po pomste nestala prekážkou obnovenia vlády demokratického práva? Ale tiež ako zaručiť, aby si obyvateľstvo porazeného štátu a vo všeobecnosti podporovatelia tejto zločinnej ideológie uvedomili

zodpovednosť svojich politických predstaviteľov i svoju vlastnú? Už mierová zmluva z Versailles rátała so zriadením medzinárodného súdu, pred ktorý sa mal postaviť cisár Wilhelm II. ako hlavný iniciátor vojny. Napokon na tom, v záujme rýchlejšieho nastolenia pokoja, na kontinente víťazné mocnosti netrvali a rešpektovali tradičnú imunitu hlavy porazeného štátu. Dôsledkom však bolo, že milióny Nemcov odmietali uveriť, že prvú svetovú vojnu reálne prehrali a do pár rokov sa natoľko nechali opantať politikmi, ktorí v nich podporovali pocit krivdy, že pod vedením Adolfa Hitlera rozpútali ďalšiu.

Myšlienka zriadiť medzinárodný súd, ktorý by mal po skončení bojov nastoliť spravodlivosť a potrestať vinníkov, začala opäť rezonovať od roku 1941. Vo Veľkej Británii vtedy pod záštitou združenia pre Spojené národy vznikla neformálna inštitúcia London International Assembly (LIA), v rámci ktorej bola pod vedením belgického právnik generála Marcela de Baera zriadená zvláštna komisia pre vojnových zločincov. Koncom toho roka okrem Veľkej Británie už proti nacistom bojoval aj Sovietsky zväz, Spojené štáty americké a prostredníctvom svojich exilových vlád aj štáty okupovanej Európy.

V októbri 1943 ministri zahraničných vecí Veľkej Británie, Spojených štátov amerických a Sovietskeho zväzu prijali tzv. moskovskú deklaráciu o nemeckých ukrutnostiach v obsadenej Európe. Zaviazali sa ňou vydať nemeckých páchatelov na potrestanie do tých štátov, na ktorých území sa vojnových zločinov dopustili, aby mohli byť súdení podľa tamojších platných zákonov. To isté malo platiť pre domácich kolaborantov v jednotlivých štátoch, pre ktorých sa ujalo označenie quislingovia, podľa Vidkuna Quislinga, vodcu nórskej pronacistickej strany. Na pôde porazeného Nemecka sa teda konali len procesy proti domácim páchatelom. Ostatné krajiny si svojich kolaborantov s nacizmom súdili samy, vlastným súdnictvom, no podľa spoločných princípov – už spomínaného Quislinga v Oslo, Pierra Lavala v Paríži, Tisa v Bratislave atď.

Spojenecké vlády sa však ďalej snažili nájsť možnosti, ako súdiť a trestať aj také typy veľkých zločinov, ktorých páchanie sa nedalo presne územne ohraničiť. Veľkou otázkou bolo i to, ako medzi obvinených zahrnúť nielen priamych vykonávateľov rozkazov, ale aj politických pôvodcov vražedných rozhodnutí.

Zodpovednosť „bielych golierov“

Silným impulzom úsilia o vytvorenie spoločného súdneho orgánu boli skúsenosti vojakov, ktorí oslobodzovali prvé koncentračné tábory. To, čo v nich našli, opisovali doslova ako peklo na zemi. Zároveň sa ukazovalo, aké ťažké bude postihovať vojnové zločiny podľa vtedy platných zákonov.

Problémom bol nielen dovtedy nevídaný rozsah a spôsob páchania zločinov, ale aj zodpovednosť, akú za ne mali politici, ktorí sami formálne nedržali zbraň v ruke a po celý čas boli od miesta činu vzdialení stovky kilometrov. Právnou zásadou totiž je, že zločiny majú byť stíhané podľa dobovo platných zákonov. Ak nejestvuje zákon, ktorý by daný čin postihoval, nie je podľa čoho rozhodnúť o treste. Navyše, predstavitelia krajín, ktoré priamo okupáciu nezažili, mali spočiatku veľký problém pochopiť a spracovať niektoré, pre nich dovtedy neznáme, javy. Na základe vlastných skúseností zo slobodného prostredia mali sklon štát neustále vnímať ako inštitúciu, ktorá potláča teror a svojich občanov a ich majetok z princípu chráni. Zásadným rysom nacistami iniciovanej kriminality však bolo práve štátom organizované lúpenie a štátom riadený teror.

Z diskusií spojeneckých právnych expertov napokon vzišla dohoda, že sa na členov nacistickej NSDAP – a podľa tohto vzoru aj na členov pronacistických politických strán v ostatných štátoch – budú aplikovať princípy tradične používané pri stíhaní trestných činov zločinného spolčenia, resp. banditizmu. Tie boli dávnou súčasťou anglosaského, sovietskeho, francúzskeho, a sčasti aj československého práva. Príslušníci politickej strany sa totiž zaväzovali uskutočňovať všetky jej ciele, čo v prípade nacistickej strany znamenalo aj uskutočňovanie zločinov. S ich vtedajšou pozíciou potom narastali aj možnosti ich páchania. Na členov nemeckej vlády sa preto hľadalo ako na spoluvinníkov Adolfa Hitlera, z ktorých každý sa popritom stal vo svojej vlastnej oblasti „páchatelom nespočetných zločinov, spáchaných navonok zákonnou formou, v súlade s rôznymi vydanými výnosmi, dekrétmi, nariadeniami a pod.“, pričom všetci členovia vlády boli považovaní za zodpovedných „tak, ako je zodpovedný každý člen zločineckej skupiny za všetky jej činy podľa zásady, že každý čin spáchaný so spoločným úmyslom sa sarátava všetkým jej členom“.

Táto koncepcia trestnej a osobnej zodpovednosti členov nemeckej nacistickej vlády bola dopracovaná po páde tretej ríše a vtelená do Dohody štyroch veľmocí z 8. augusta 1945 o stíhaní a potrestaní hlavných vojnových zločincov Osi v Európe, ktorej prílohou bola tiež Charta medzinárodného vojenského tribunálu.

Norimberský tribunál a vojnové zločiny

Sídlo tribunálu bolo symbolicky zriadené v Norimbergu, kde v roku 1935 nacisti počas zjazdu svojej strany uviedli do platnosti obľudné rasistické zákony. Princípmi, obsiahnutými v zakladajúcom dokumente medzinárodného tribunálu, kratšie zvanom aj Norimberská charta, sa následne riadili aj súdy s vojnovými zločincami, konané v jednotlivých štátoch oslobodených od nacistickej okupácie. Riadil sa nimi aj súd, pred ktorým stál Jozef Tiso.

V znení Charty medzinárodného vojenského tribunálu sa zároveň nachádza aj odpoveď na otázku, prečo bol Jozef Tiso vojnovým zločincom. Práve ona totiž vymedzila zvláštnu kategóriu zločinov proti mieru a proti ľudskosti a tiež definovala, aké typy trestných činov sa z pohľadu medzinárodného trestného práva považujú za vojnové zločiny. Podľa jej článku č. 6 boli medzi vojnové zločiny zaradené – napríklad, ale nie výlučne – vraždy, kruté zaobchádzanie alebo deportácie civilistov z obsadeného územia, alebo v jeho rámci na otrocké práce alebo ďalšie činnosti, vraždy vojnových zajatcov alebo kruté zaobchádzanie s nimi, zabíjanie rukojemníkov, plienenie verejného alebo súkromného majetku, svojvoľné ničenie miest a obcí alebo pustošenie neodôvodnené vojenskou nevyhnutnosťou. Každý jeden z takýchto činov, ku ktorému Jozef Tiso prispel svojím rozkazom, podpisom príslušného zákona alebo iným podielom, bol vojnovým zločinom a on podľa ustanovení Norimberskej charty bol ich spolupáchateľom.

Medzi zločiny proti mieru a zločiny proti ľudskosti sa zasa podľa charty radilo napríklad vyhľadzovanie, zotročovanie, deportácie alebo akékoľvek iné nehumánne činy spáchané proti akémukoľvek civilnému obyvateľstvu pred vojnou alebo za vojny, alebo prenasledovanie z príčin politických, rasových či náboženských pri páchaní akéhokoľvek zločinu spadajúceho pod právomoc medzinárodného tribunálu alebo v spojení s takým zločinom, bez ohľadu na to, či bolo porušené miestne právo krajiny, kde boli zločiny spáchané.

A zopakujme ešte raz z jej textu inými slovami: „...vodcovia, organizátori, podnecovatelia a spoluvinníci, ktorí sa zúčastnili pri osnovaní alebo vykonávaní spoločného plánu alebo sprisahania s cieľom spáchať niektorý z uvedených zločinov, sú zodpovední za všetky činy ktorejkoľvek z osôb pri realizovaní takéhoto plánu.“

Proces s Jozefom Tisom

Pred Národným súdom v Bratislave, ktorý v zmysle povojnového poriadku rešpektoval Chartu medzinárodného vojenského tribunálu, bola Jozefovi Tisovi dokázaná účasť na celom rade takýchto skutkov kvalifikovaných ako vojnové zločiny. Dialo sa to verejne, pod medzinárodným dohľadom, vrátane prítomnosti korešpondentov svetových médií. Text samotného rozsudku má vyše dvesto strán. Mnohé z dokumentov a svedectiev o zločinoch, na ktorých sa Tiso v spolupáchateľstve s predstaviteľmi tretej ríše podieľal ako hlava vládnucej pronacistickej strany, predseda vlády a prezident, boli už dokonca predtým predložené a uznané ako dôkazy aj priamo pred tribunálom v Norimbergu, počas procesov s páchatelmi s ríšskym občianstvom, keď sa skúmala otázka postupu nemeckých nacistov voči Československu a ich vplyvu na slovenský štát a protektorát.

Pritom treba povedať, že v čase povojnových procesov nebolo ešte dostupných množstvo ďalších dokumentov a svedectiev, ktoré vďaka desaťročiam slobodného historického výskumu v nemeckých a aj v spojeneckých archívoch máme k dispozícii dnes. Na ich základe možno doložiť spoluzodpovednosť aj v ďalších prípadoch, ktoré boli v danom období nedostatočne preskúmané, napríklad postupnosť legislatívnych krokov vedúcich k holokaustu alebo dôkazy o prístupe prezidenta k rôznym informáciám, o ktorých tvrdil, že ich nemal. Výrazne sa v posledných dekádach posunul aj zanedbaný výskum ľudáckeho teroru voči nekomunistickým zložkám odboja.

Na záver spomeňme ešte jednu z kolujúcich legend, podľa ktorej meno Jozefa Tisa chýba na „zozname zločincov“. Ide v nej o zoznamy nacistických zločincov a ich kolaborantov, po ktorých sa pátralo, a preto boli priebežne aktualizované. Nuž a od momentu, keď Tiso v bavorskom Altöttingu na základe takéhoto zoznamu v polovici júna 1945 identifikoval

a zatkol dôstojník vojenskej kontrarozviedky Spojených štátov amerických, bratislavský rodák Ján Špigler (vtedy už John Spiegler), nebol už dôvod po Jozefovi Tisovi ďalej pátrať.

**JUDr. Katarína Zavacká, CSc.,
historička práva**

Kapitola je upravenou verziou príspevku, ktorý bol v minulosti publikovaný na portáli HistoryLab.

Pramene

The Charter and Judgment of the Nürnberg Tribunal – History and Analysis: Memorandum submitted by the Secretary-General. United Nations - General Assembly International Law Commission. Lake Success, New York 1949. Dostupné na: https://www.cininas.lt/wp-content/uploads/2015/06/1949_UN_ILC_N_statuto_koment.pdf.

Rozsudok Národného súdu v Bratislave nad Jozefom Tisom, 15. apríl 1947, Slovenský národný archív, archívny fond Národný súd (1945 – 1947), inventárne číslo 72, a. š. 91, sign. TnLud 8/46-25.

Použitá literatúra

EČER, Bohuslav. *Jak jsem je stíhal*. Praha : Naše vojsko, 1946.

KOCOUREK, Rostislav. *Svět žaluje v Norimberku. Proces s nacistickými válečnými zločinci v Norimberku, roku 1946. Podrobný záznam z procesu očima jednoho z právníků*. Praha : František Borový, 1946.

RAŠLA, Anton. *Zastupoval som československý štát*. Prešov : Privatpress, 1999.

VONDRÁŠEK, Václav – PEŠEK, Jan. *Slovenský poválečný exil a jeho aktivity 1945 – 1970*. Bratislava : VEDA, Ústav politických vied SAV, 2011.

Tiso a Hitler počas rozhovoru.

Zdroj: MV SR, SNA, f. STK, foto č. 4025 - 5.

Právne aspekty kauzy Varín

Úvod

Kauza Varín spočívajúca v existencii pomenovania ulice v obci Varín pod názvom ulica *Dr. Jozefa Tisu* už dlhší čas rezonuje v povedomí nielen širokej, ale aj odbornej verejnosti. Zamestnáva nielen bežných občanov, ale aj historikov, ľudsko-právnych aktivistov, politikov, právnikov a ďalšie dotknuté subjekty. Riešenie tejto kauzy sa v uplynulých mesiacoch prenieslo aj na pôdu zákonodarného zboru – Národnej rady Slovenskej republiky v podobe tzv. Valáškovej novely Zákona o obecnom zriadení (zákon č. 369/1990 Zb. v znení neskorších predpisov), ktorej neprijatie vyvolalo vlnu protestných reakcií, o. i. aj zo strany Ústredného zväzu židovských náboženských obcí v Slovenskej republike.

Účelom nasledovných riadkov je uvedenie rozhodujúcich skutkových okolností a právneho stavu dotýkajúcich sa kauzy Varín, z ktorých vyvodzujem príslušné právne závery.

Sumarizácia skutkového stavu

Rozhodujúce časové míľniky kauzy Varín možno v stručnosti a zjednodušene zhrnúť do nasledovných bodov:

- Obec Varín prijala dňa 04. 11. 1993 formou uznesenia obecného zastupiteľstva uznesenie č. 224/1993 o zmene názvu jednej z ulíc na názov ulica *Dr. Jozefa Tisu* (ďalej len „**Uznesenie**“), a to bez predchádzajúceho vyjadrenia odbornej názvoslovnej komisie (ktorá navyše následne názov ulice neodporučila a označila ho za nevhodný), na čo následne upozornila aj Okresná prokuratúra v Žiline dňa 11. 03. 1996 (čo však obec Varín na zasadnutí obecného zastupiteľstva dňa 11. 04. 1996 ignorovala).

- Obec Varín následne (v reakcii na novú právnu úpravu označovania ulíc) dňa 27. 05. 2011 prijala všeobecne záväzné nariadenie č. 4/2011 o určení a zmene názvu ulíc a iných verejných priestranstiev na území obce Varín (ďalej len „VZN“), ktoré označenie tejto ulice zachovalo (a ani v tomto prípade označenie ulice nebolo *dôkladne prerokované s odborníkmi (v komisii)*, ako to vyžaduje v § 4 ods. 5 samotné VZN).
- VZN napadol protestom zo dňa 30. 05. 2022 prokurátor Generálnej prokuratúry SR, ktorý ho hodnotil z viacerých dôvodov ako nezákonné.
- Obec Varín na rokovaní obecného zastupiteľstva dňa 17. 07. 2022 protestu nevyhovela, a to aj na podklade dvoch právnych posúdení advokátskych kancelárií, obe zo dňa 12. 07. 2022.
- Dňa 27. 07. 2022 zverejnila na svojom webovom sídle obec Varín pozvánku na rokovanie obecného zastupiteľstva na deň 02. 08. 2022 s programom, do ktorého o. i. patrí vyhlásenie miestneho referenda na tému súhlasu obyvateľov obce so zachovaním alebo zmenou názvu predmetnej ulice. Miestne zastupiteľstvo následne schválilo vyhlásenie miestneho referenda.
- Miestne referendum prebehlo dňa 29. 10. 2022 s tým, že síce jeho výsledky neboli „tesne“ platné, avšak zúčastnilo sa ho až 47,13% oprávnených voličov (konkrétne 1 430 oprávnených voličov), z ktorých sa až 1 053 voličov vyslovilo proti premenovaniu dotknutej ulice.
- Ešte pred konaním miestneho referenda napadol prokurátor Generálnej prokuratúry SR rozpor VZN s ustanovením § 2b ods. 3 a § 6 ods. 1 Zákona o obecnom zriadení (v znení účinnom do 30. 11. 2020) žalobou na Krajskom súde v Žiline.
- Konanie o žalobe nie je dodnes ukončené a vo veci nie je právoplatne rozhodnuté.

Právne predpisy, ktoré je na kauzu potrebné použiť

Podľa ustanovenia § 2b ods. 1 a 3 Zákona o obecnom zriadení (zákon č. 369/1990 Zb. v znení neskorších predpisov) účinného v čase prijatia VZN:

(1) Obec určuje a mení nariadením názvy ulíc a iných verejných priestranstiev.

(3) Názvy ulíc a iných verejných priestranstiev sa určujú s prihliadnutím na históriu obce, na významné nežijúce osobnosti, na veci a pod. Nepripustné sú názvy po žijúcich osobách, názvy dlhé, duplicitné, urážajúce mravnosť, náboženské alebo národnostné cítenie, jazykovo nesprávne a názvy nepriliehavé vzhľadom na históriu obce.

V roku 2020 došlo k zmene právnej úpravy, ktorá platí až dodnes. Podľa tejto zmenenej právnej úpravy (v súčasnosti účinného ustanovenia § 2b ods. 3 Zákona o obecnom zriadení):

(3) Názvy ulíc a iných verejných priestranstiev sa určujú s prihliadnutím na históriu obce, na významné nežijúce osobnosti, na veci a pod. Nepripustné sú názvy po žijúcich osobách, názvy dlhé, duplicitné, urážajúce mravnosť, náboženské alebo národnostné cítenie, jazykovo nesprávne a názvy nepriliehavé vzhľadom na históriu obce. Nepripustné je určiť názov ulice alebo iného verejného priestranstva po predstaviteľoch režimu Slovenskej republiky z rokov 1939 až 1945 alebo iného režimu založeného na fašistickej ideológii alebo nacistickej ideológii (2ab) alebo režimu založeného na komunistickej ideológii; 2ac) to neplatí, ak ide o predstaviteľov režimu, ktorí sa zapojili do odporu proti takémuto režimu. V prípade pochybností o tom, či sa osoba považuje za predstaviteľa režimu Slovenskej republiky z rokov 1939 až 1945 alebo iného režimu založeného na fašistickej ideológii alebo nacistickej ideológii alebo režimu založeného na komunistickej ideológii, sa príslušný orgán obráti na Ústav pamäti národa, 2ad) ktorý je povinný zaslať vyjadrenie v lehote do 90 dní, v ktorom zároveň posúdi aj možnú účasť posudzovanej osoby na protifašistickom odboji

alebo inom odpore proti režimu Slovenskej republiky z rokov 1939 až 1945 alebo inému režimu založenému na fašistickej ideológii alebo nacistickej ideológii alebo možný odpor posudzovanej osoby proti komunistickému režimu.

Dôvodom zmeny právnej úpravy v roku 2020 (zákonom č. 338/2020 Z.z.) bolo novelou znížiť počet interpretačných problémov, ktoré v praxi v súvislosti s fašistickým a komunistickým totalitným režimom vznikali, a to naprieč množstvom právnych odvetví. Zákonodarca v dôvodovej správe spomína interpretačné problémy v trestnom práve, no systematickým výkladom je zrejmé, že uvedená logika sa vzťahuje aj na Zákon o obecnom zriadení, keďže úprava zjavne novelizuje aj túto právnu oblasť. Dôvodom novely tak bola potreba **jasného pomenovania a spresnenia spoločenského konsenzu na nelegitímnosti, zločinnosti a potrebe odsúdenia fašistického a komunistického totalitného režimu** (viď všeobecná časť dôvodovej správy k zákonu č. 338/2020 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 125/1996 Z.z. o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.). Novela má tiež do budúcnosti zjednodušiť niektoré postupy dotknutých orgánov pri posudzovaní protiprávnosti oboch totalitných režimov.

Podľa § 30g Zákona o obecnom zriadení „*Na názov ulice alebo iného verejného priestranstva podľa § 2b ods. 3 určený do 30. novembra 2020 sa vzťahujú doterajšie predpisy.*“ (**prechodné ustanovenie**). Nezákonnosť názvu ulice sa preto posudzuje v svetle zákonných predpisov platných v čase prijatia názvu.

Právna úprava označovania ulíc a iných verejných priestranstiev v Zákone o obecnom zriadení našla svoje miesto s účinnosťou od 01. 01. 2002, a to v dôsledku novely – zákona č. 453/2001 Z.z.. Tak nahradila veľmi podobné úpravy v predchádzajúcich právnych úpravách, a to:

- § 8 ods. 2 a 3 zákona č. 517/1990 Zb. o územnom a správnom členení Slovenskej republiky v znení zákona č. 295/1992 Zb., podľa ktorého:

(2) Názvy ulíc sa určujú podľa vecí, prírodných javov, významných udalostí, miest, nežijúcich osôb a pod. s prihliadnutím na históriu obce a jej okolia. Neprípustné sú názvy po žijúcich osobách, príliš dlhé, duplicitné, urážajúce mravnosť, náboženské alebo národnostné cítenie, jazykovo nesprávne, nepriliehavé vzhľadom na historický vývin obce a jej častí alebo jej okolia.

(3) O určovaní názvov ulíc rozhoduje obec po prerokovaní s obyvateľmi obce alebo jej časti 7) a po vyjadrení odbornej názvoslovnej komisie. Odbornú názvoslovnú komisiu zriaďuje okresný úrad.

Táto právna úprava bola účinná aj v čase prijatia Uznesenia.

- § 11 ods. 3 a 4 zákona č. 221/1996 Z.z. o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky v znení zákona č. 389/1999 Z.z., podľa ktorého:

(3) Názvy ulíc a iných verejných priestranstiev sa určujú podľa vecí, prírodných javov, významných udalostí, miest, po nežijúcich osobách a pod. s prihliadnutím na históriu obce a jej okolia. Neprípustné sú názvy po žijúcich osobách, dlhé, duplicitné, urážajúce mravnosť, náboženské alebo národnostné cítenie, jazykovo nesprávne, 7) nepriliehavé vzhľadom na historický vývin obce a jej častí alebo jej okolia.

(4) O určovaní a zmenách názvov ulíc a iných verejných priestranstiev rozhoduje obec po prerokovaní s obyvateľmi obce alebo jej časti a po súhlase okresného úradu.

Analýza obsahu právnej úpravy účinnej tak v čase prijatia Uznesenia, ako aj v čase prijatia VZN

V diskusii týkajúcej sa kauzy Varín sa vyskytuje množstvo názorov, odborných aj laických. No z môjho pohľadu je málo braný zreteľ na znenie právnej úpravy účinnej v čase prijatia Uznesenia, ako aj VZN.

Dovolím si ešte raz citovať dotknutú časť právnej úpravy účinnej v čase prijatia Uznesenia a v čase prijatia VZN.

Uznesenie:

(2) *Názvy ulíc sa určujú podľa vecí, prírodných javov, významných udalostí, miest, nežijúcich osôb a pod. s prihliadnutím na históriu obce a jej okolia. Neprípustné sú názvy po žijúcich osobách, príliš dlhé, duplicitné, urážajúce mravnosť, náboženské alebo národnostné cítenie, jazykovo nesprávne, nepriliehavé vzhľadom na historický vývin obce a jej častí alebo jej okolia.*

VZN:

(3) *Názvy ulíc a iných verejných priestranstiev sa určujú s prihliadnutím na históriu obce, na významné nežijúce osobnosti, na veci a pod. Neprípustné sú názvy po žijúcich osobách, názvy dlhé, duplicitné, urážajúce mravnosť, náboženské alebo národnostné cítenie, jazykovo nesprávne a názvy nepriliehavé vzhľadom na históriu obce.*

Je zrejmé, že obe dotknuté právne úpravy sú veľmi podobné a vymedzujú určenie názvu ulice (i) pozitívnym kritériom (arg. *sa určujú*) a (ii) negatívnym kritériom (arg. *neprípustné sú alebo nežijúcich alebo nežijúce*).

V prípade právnej úpravy účinnej v čase prijatia Uznesenia sa názov ulice určoval pozitívnym kritériom *osoba* (logicky iba fyzická osoba, pretože právna úprava súčasne pojednáva o jej živote) a negatívnym kritériom v podobe osoby, ktorá je *nežijúca* (zjavne v záujme zamedzenia zavedenia kultu osobnosti ako prejavu totalitného štátu).

V zmysle právnej úpravy účinnej v čase prijatia VZN sa názov ulice určoval s použitím príkladom vyššie uvedených pozitívnych a negatívnych kritérií, z ktorých jedno tvorí *významné nežijúce osobnosti*. Nejde tu teda o akékoľvek osoby, ale musí ísť o osobnosti, a to navyše s dvoma atribútmi: (i) významné (tu je však otázkou, či už samotný pojem osobnosť nezahŕňa sám osebe atribút významnosti, keď napr. krátky slovník slovenského jazyka

osobnosť definuje ako jednotlivca s významným postavením v spoločenskej, politickej, vedeckej a podobnej sfére) a (ii) nežijúce (rovnako v záujme zamedzenia kultu osobnosti ako prejavu totalitného štátu).

Súčasne právna úprava účinná v čase prijatia VZN, ale aj Uznesenia obsahovala použitie negatívneho kritéria, ktoré súčasne zakazuje, resp. zakazovala názvy *urážajúce mravnosť, náboženské alebo národnostné cítenie, jazykovo nesprávne a názvy nepriliehavé vzhľadom na históriu obce.*

V tomto zmysle teda voľba názvu po nežijúcej významnej osobnosti musí byť súladná s imperatívom etiky a mravnosti a nesmie mať urážlivý charakter čo do náboženského alebo národnostného cítenia.

Súčasne musí byť súladná s pravidlami slovenského jazyka (k určení pozitívneho a negatívneho kritéria pozri tiež TEKELI, J. – HOFFMANN, M. *Zákon o obecnom zriadení. Komentár.* Prvé vydanie. Bratislava : Wolters Kluwer, 2014, s. 77).

Je potrebné uviesť, že právny predpis (Zákon o obecnom zriadení) v tomto prípade neobsahuje legálny výklad, resp. možnosť jeho presnej aplikácie. Pre vysvetlenie udávam, že legálny výklad je výkladom (interpretáciou) právneho predpisu orgánom, ktorý právny predpis prijal, teda Národnou radou Slovenskej republiky, ktorý je však záväzný len vtedy, ak je súčasťou právneho predpisu, čo však v danom prípade nie je dané. Zákon teda začína a končí pri použití pojmov všeobecného a širokého obsahu bez toho, aby ich definoval. No legálny výklad nie je jedinou formou výkladu obsahu právneho predpisu a podľa konštantných záverov právnej teórie a vedy prichádza do úvahy použitie iných foriem výkladu, z nich napr. výklad forenzný (t. j. zo strany súdu) alebo výklad orgánu aplikácie práva, ktorým môže byť napr. aj prokuratúra ako orgán verejnej moci.

Poukazujem aj na to, že právne predpisy často používajú pojmy s neurčitým obsahom (tzv. právna norma s relatívne neurčitou hypotézou – pozri napr. Uznesenie Najvyššieho súdu ČR sp. zn. 25 Cdo 37/2015, zo dňa 24. 03. 2015; Rozsudok Najvyššieho súdu SR zo dňa 20. 08. 2014, sp. zn. 8 Sžo 35/2013, pričom sa týka aj inštitútu dobrých mravov spojeného s kategóriami etiky a mravnosti – Uznesenie Najvyššieho súdu ČR zo dňa

05. 12. 2002, sp. zn. 21 Cdo 486/2002) a je následne na orgánoch aplikácie práva, osobitne súdoch, aby v súvislosti so skutkovými okolnosťami prípadu tento neurčitý právny pojem vyložili.

Som jednoznačne toho názoru, že názov ulice pomenovaný po jednom z vojnových zločincov v žiadnom prípade nie je súladný s kritériom mravnosti, a z pohľadu židovskej komunity súladu s náboženským a národnostným cítením. Zdôrazňujem, že práve kritérium mravnosti nachádza práve podklad v inštitúte dobrých mravov (arg. mravy, teda mravnosť). Podľa ustálenej súdnej judikatúry dobrými mravmi sa rozumie súhrn spoločenských, kultúrnych a mravných noriem, ktoré v historickom vývoji osvedčujú istú nemennosť, vystihujú podstatné historické tendencie, sú zdieľané rozhodujúcou časťou spoločnosti a majú povahu noriem základných.

Je teda zrejmé, že už právna úprava účinná v čase prijatia Uznesenia, ako aj Nariadenia poskytovala dostatočný základ pre záver, že určenie názvu ulice Dr. Jozefa Tisu bolo nezákonné, teda protiprávne. Nešlo tu teda o legislatívne zlyhanie, ale o zlyhanie orgánov aplikácie práva, keď na takýto názov ulice bezprostredne účinným spôsobom nereagovali.

Každopádne, osoba vnímaná a označovaná tak renomovanými inštitúciami ako Historický ústav Slovenskej akadémie vied a Ústav pamäti národa (ďalej len „ÚPN“) ako osoba zodpovedná za zločiny proti ľudskosti a dokonca osoba v čase demokratickej povojnovej Československej republiky (a teda nie v čase po komunistickom prevrate) za to odsúdená právoplatným rozsudkom, jednoznačne a bez akýchkoľvek pochybností nie je osobou, po ktorej v zmysle právnej úpravy môže niesť meno ulica. Uctievanie osoby Jozefa Tisa predsa považujú slovenské súdy opakovane za prejav extrémizmu, ktorý v súhrne s ďalšími extrémistickými prejavmi napĺňa znaky trestných činov propagujúcich skupiny smerujúce k potlačeniu základných práv a slobôd (napr. rozsudok Najvyššieho súdu SR sp. zn. 5 To/4/2020 zo dňa 15. 04. 2021; rozsudky Špecializovaného trestného súdu so sp. zn. 4T/45/2020 zo dňa 22. 12. 2020, sp. zn. 2T/31/2020 zo dňa 19. 10. 2020, sp. zn. 2T/28/2020 zo dňa 30. 09. 2020, sp. zn. 1T/14/2019 zo dňa 10. 06. 2019).

Analýza zmeny právnej úpravy v roku 2020

Napriek tomu, že právna úprava účinná v čase prijatia Uznesenia, ako aj VZN poskytovala podľa mojej mienky dostatočný podklad pre prijatie záveru o nezákonnosti určenia názvu ulice, došlo zo strany zákonodarcu v roku 2020 k zmene právnej úpravy. Dôvody, prečo sa tak stalo, môžu byť viaceré. Jedným z nich môže byť reakcia na tak často rezervovaný prístup orgánu aplikácie práva v prípade právnej úpravy so všeobecným obsahom.

Ako to už bolo uvedené vyššie, zmenená právna úprava cielene mierila na prípady určenie názvov ulíc po predstaviteľoch režimu tzv. Slovenského štátu.

Súčasne treba zdôrazniť, že podľa jej prechodných ustanovení mierila iba do budúcnosti, t. j. neriešila prípady existujúcich názvov ulíc, a teda ani ulice v prípade kauzy Varín.

Avšak novela, ktorá rozšírila neprípustné názvy ulíc v platnom Zákone o obecnom zriadení: (i) spresňuje výklad predchádzajúcej právnej úpravy (**interpretačný účinok**); (ii) v zmysle prechodného ustanovenia do budúcnosti obdobné uctievanie funkcionárov totalitných režimov už výslovne eliminuje (**preventívny účinok**).

Som presvedčený o tom, že nová právna úprava výslovne sa dotýkajúca o. i. predstaviteľov tzv. Slovenského štátu je, ako to už vyplýva z jej dôvodovej správy, iba spresnením pôvodnej právnej úpravy, a teda nie ničím novým.

Podľa Ústavného súdu ČR (Nález ÚS IV. ÚS 1735/07 zo dňa 21. 10. 2008) však: *„Výkon práv v súlade s dobrými mravmi predstavuje princíp, ktorý v odôvodnených prípadoch **dovoľuje zmiernovať tvrdosť zákona** a dáva sudcovi priestor na uplatnenie pravidiel slušnosti. Pojem „dobré mravy“ nemožno vykladať iba ako súbor mravných pravidiel používaných ako korektív či doplňujúcich obsahový faktor výkonu subjektívnych práv a povinností, ale ako **príkaz sudcovi rozhodovať praeter legem či dokonca contra legem, pokiaľ ide o reprobáciu konania, ktoré sa prieči dobrým mravom.**“*

V odôvodnených prípadoch, medzi ktoré patrí aj kauza Varín, je podľa tejto judikatúry povinnosťou subjektu aplikujúceho právo zakázať konanie rozporné s dobrými mravmi i za cenu vylúčenia aplikácie prechodného ustanovenia, teda postupu contra legem. Pomenovaniu ulice po Jozefovi Tisovi

z uvedeného dôvodu bráni aj rozšírené znenie platnej úpravy § 2b ods. 3 Zákona o obecnom zriadení.

Novela Zákona o obecnom zriadení pritom aktuálne určuje aj procesný postup pre prípad pochybností či konkrétna osobnosť novo doplnené kritériá spĺňa. V takom prípade situáciu záväzne posudzuje ÚPN. Zo stanoviska tohto ústavu pritom jednoznačne vyplýva, že pomenovať po Jozefovi Tisovi ulicu považuje ÚPN za nemorálne. **Ani vo svetle novej úpravy nemožno diskutovať o akejkoľvek legitímnosti tohto názvu.**

Tzv. Valášková novela Zákona o obecnom zriadení

Keďže podľa prechodných ustanovení sa novela Zákona o obecnom zriadení z roku 2020 nedotýka existujúcich názvov ulíc, predložil poslanec Národnej rady Slovenskej republiky Tomáš Valášek dňa 30. 09. 2022 návrh ďalšej novely Zákona o obecnom zriadení, podľa ktorej sa obciam uložila povinnosť upraviť názvy ulíc a iných verejných priestranstiev v súlade s predchádzajúcou novelou Zákona o obecnom zriadení do 01. 06. 2023 (pozn. autora – tento termín predkladateľ neskôr predĺžil).

Na odôvodnenie predkladateľ o. i. uviedol, že v súčasnosti obce nemajú Zákonom o obecnom zriadení uloženú povinnosť zmeniť existujúci názov ulice alebo iného verejného priestranstva, pokiaľ je tento názov neprípustný podľa tretej vety § 2b ods. 3, ale k určeniu názvu ulice alebo iného verejného priestranstva došlo pred 1. decembrom 2020. Výsledkom je, že cieľ, ktorý zákonodarca sledoval zavedením novej úpravy všeobecných pravidiel určených pre všetky názvy ulíc a iných verejných priestranstiev v obciach na Slovensku, sa nedosiahol. Ide o legislatívnu chybu, ktorú je možné odstrániť len novelizáciou zákona.

Aj keď vnímam kritické názory k tejto (t. j. ďalšej) novele Zákona o obecnom zriadení (kritika však musí byť konštruktívna, a teda nie v zmysle definovania „čo nejde“ alebo vo forme „ako to urobiť lepšie“), som toho názoru, že jej pozitíva prevažujú zohľadňujúc dlhodobé nekonanie štátu v tejto oblasti. Preto osobne nemám pochopenie pre skutočnosť, že neprešla úspešne legislatívnym procesom v Národnej rade Slovenskej republiky, a to či už v pôvodnom, alebo upravenom znení.

Uznesenie versus VZN

Vo vzťahu k riešeniu kauzy Varín je treba spomenúť aj „obranu“ dotknutej obce v tom zmysle, že určenie názvu ulice nebolo dané VZN, ale samotným Uznesením, kde Uznesenie nemožno z dôvodu uplynutia lehoty napadnúť už protestom prokurátora. Domnievam sa, že takýto právny názor nie je správny. VZN bolo zjavne prijaté (aj keď oneskorene, ale predsa) ako reakcia na novú právnu úpravu účinnú od 01. 01. 2002, ktorá zakotvila povinnosť obcí rozhodovať o určení názvov ulíc výlučne formou všeobecne záväzných nariadení. Už len zo samotného názvu VZN je zrejmé, že jeho názov znie: *o určení* (pozn. – teda nie o určovaní) *a zmene názvu ulíc a iných verejných priestranstiev na území obce Varín*. Následne v ustanovení § 3 ods. 1 VZN jasne udáva, že do zoznamu ulíc v obci Varín patrí aj ulica *Dr. Jozefa Tisu*, pričom v ustanovení § 4 ods. 2 VZN udáva, že ním ponecháva v platnosti, teda preberá, všetky doterajšie názvy a pomenovania. **Je zrejmé, že tu ide o komplexnú právnu úpravu, ktorá aj v zmysle všeobecne akceptovanej právnej zásady *lex posterior derogat legi priori* (neskorší zákon alebo právna úprava ruší skorší zákon alebo právnu úpravu) ruší Uznesenie. Navyiac je treba zdôrazniť aj skutočnosť, že v prípade VZN a Uznesenia ide o konkurenciu medzi všeobecne záväzným nariadením ako všeobecne záväzným právnym predpisom a „jednoduchým“ uznesením obecného zastupiteľstva, v zmysle čoho má VZN jednoznačne väčšiu právnu silu a tak treba odkázať aj na právnu zásadu *lex superior derogat legi inferiori* (vyšší zákon ruší zákon nižší). V tomto zmysle je potrebné akúkoľvek právnu úvahu o akejsi samostatnej existencii Uznesenia aj pre prípad zrušenia VZN odmietnuť ako nepatričnú a nesprávnu.**

Jazykové hľadisko

Záverom si dovoľujem pre úplnosť uviesť, že čo sa týka jazykového hľadiska (ktoré však čo do významu pre analyzovanú problematiku vnímam až ako sekundárne) je názov dotknutej ulice nesprávny a rozporný s pravidlami pravopisu slovenského jazyka.

V zmysle Pravidiel slovenského pravopisu a stanoviska Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV sa slovo Tiso, ako životné podstatné meno mužského rodu, skloňuje podľa vzoru chlap. Na tomto základe potom jazykovo správne použitie uvedeného slova v tzv. druhom páde (genitív), v kontexte určenia názvu ulice, je ulica Dr. Jozefa Tisa a nie Dr. Jozefa Tisu, ako je to uvedené v príslušnom ustanovení VZN. Z uvedeného je zrejmé, že názov predmetnej ulice je jazykovo nesprávny a teda aj v rozpore so zákonom.

Záver

Čo uviesť na záver? Azda len toľko, že nemožno tvrdiť, že slovenský právny poriadok je natoľko nekvalitný, že by akokoľvek toleroval alebo dovoľoval tolerovať ulicu s názvom Dr. Jozefa Tisu. Práve naopak. Rozhoduje teda postup orgánov aplikácie práva, kde treba uviesť, že v minulosti bol laxný, ba až hrubo nedostatočný, čo je tiež jedným zo zdrojov súčasných problémov kauzy. Ostáva len dúfať, že všetci dotknutí urobia všetko potrebné pre to, aby sa názov tejto ulice stal minulosťou. Je potrebné sa k tomu postaviť so všetkou vážnosťou a konštruktívne (a nie formou politických hier) s cieľom skorého vyriešenia problému. Nejde totiž o problém židovskej komunity, ale o potrebu Slovákov definitívne sa vysporiadať s minulosťou. Problémom totiž nie je len Varín, ale aj iné prípady pamätníkov, pamätných tabúl, sôch atď. Ostáva len dúfať, že skoré rozhodnutie správneho súdu v kauze Varín bude „prvou lastovičkou“ úspešného riešenia problému.

JUDr. Andrej Werner,
advokát

Pramene

Autor pri tvorbe tohto článku čerpal o. i. aj z obsahu verejne prístupného dokumentu *PODNET NA PRESKÚMANIE ZÁKONNOSTI VŠEOBECNE ZÁVÄZNÉHO NARIADENIA obce Varín č. 4/2011, ktorým bol určený názov ulice Dr. Jozefa Tisu, oznamovateľa – advokátskej kancelárie Allen & Overy Bratislava, s. r. o.*

Použitá literatúra

TEKELI, Jozef – HOFFMANN, Marian. *Zákon o obecnom zriadení. Komentár*. Prvé vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014.

**Hitler
a nemeckí generáli
s Jozefom Tisom
a časťou slovenskej
delegácie
nad mapou.**

Zdroj: MV SR, SNA, f. STK, foto č. 4025 – 3.

O autoroch

Ján Hlavinka, PhD.

Absolvent Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (politológia – dejepis). Doktorandské štúdium v odbore slovenské dejiny absolvoval na Univerzite Komenského a Historickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave. V súčasnosti je samostatným vedeckým pracovníkom Historického ústavu SAV v Bratislave a zároveň riaditeľom Dokumentačného strediska holokaustu. Špecializuje sa na problematiku holokaustu. Je autorom viacerých vedeckých monografií a odborných štúdií. Pôsobí ako člen delegácie Slovenskej republiky pri International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA).

JUDr. Katarína Zavacká, CSc.

Absolventka Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 1966 pracuje v Ústave štátu a práva SAV. Zaoberá sa výskumom dejín štátu a práva v 20. storočí. Vo svojich prácach sa venuje predovšetkým historicko-právnej analýze procesov budovania a likvidácie demokratických právnych systémov. Je autorkou viacerých vedeckých monografií, štúdií a expertíz. Prostredníctvom publicistickej činnosti sa aktívne venuje i verejnej osвете.

JUDr. Andrej Werner

Absolvent Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Od roku 2003 pôsobí ako advokát. V svojej odbornej praxi sa o.i. špecializuje aj na problematiku správneho práva. Je autorom viacerých odborných článkov.

Po návrate z Hitlerovho hlavného stanu v októbri 1941. Zľava: predseda vlády Vojtech Tuka, prezident Jozef Tiso, minister vnútra Alexander Mach.

Zdroj: MV SR, SNA, f. STK, foto č. 13669.

***Jozef Tiso a Vojtech Tuka
v rozhovore
s nemeckým generálom
poľným maršálom Keitlom
v Bratislave
(február 1942).***

Zdroj: MV SR, SNA, f. STK, foto č. 16216.

***Tiso pri prejave
v Ružomberku
v auguste roku 1943.***

Zdroj: MV SR, SNA, f. STK, foto č. 21377.

***Jozef Tiso vyznamenáva
nemeckých vojakov
po potlačení
Slovenského národného povstania
v Banskej Bystrici
(október 1944).***

Zdroj: MV SR, SNA, f. STK, foto č. 23948.

***Jozef Tiso
s generálom Waffen SS
a polície
Hermannom Höfflem,
ktorý velil okupačným
jednotkám, po potlačení
Slovenského národného
povstania v Banskej Bystrici
(október 1944).***

Zdroj: MV SR, SNA, f. STK, foto č. 23947.

***Tiso počas osláv
v Bratislave
v júni roku 1943.***

Zdroj: MV SR, SNA, f. STK, foto č. 21034.

Autori: Ján Hlavinka – Katarína Zavacká – Andrej Werner

Názov: Ulica pomenovaná po Jozefovi Tisovi?

Podnázov: Vysporiadalo sa Slovensko s tragickou minulosťou?

Zostavovateľ : Ján Hlavinka

Vydavateľ: Občianske združenie Dokumentačné stredisko holokaustu

Adresa vydavateľa: Panenská 4, 811 03 Bratislava

Tlač: Zing Print, Bratislava

Rok vydania: 2023

ISBN: 978 – 80 – 969857 – 8 – 4

